

az ősgalériák „képekbe foglalt családtörténetek”, amennyiben azok, az arisztokrata és nemesi családok történetei

a nagy gyarapodás időszaka a második világháborút követő évek voltak, a sérüléseket szenvedő kastélyépületekből jelentős anyagok kerültek az akkor már a Magyar Nemzeti Múzeum részét képező Történelmi Képcsarnokba

Magyarországon az ősgalériák az 1988-as Magyar Nemzeti Galéria-beli kiállítással kerültek be a szakmai köztudatba, emellett a közönség érdeklődése is megnőtt irántuk.¹ Péter Katalin, az akkori katalógus egyik tanulmányának szerzője szerint az ősgalériák „képekbe foglalt családtörténetek”. Amennyiben azok, az arisztokrata és nemesi családok történetei, így érthető, miért éppen ebben az évben lehetett egy ilyen kiállítást megrendezni. Korábban a téma kerülendő volt, de ha kiállításon nem is voltak láthatók e képek, közzétételük a nyolcvanas években elindult. Jelentős állomás volt ebben Cennerné Wilhelmb Gizella 1983-as írása a *Folia Historica*-ban, és ugyanebben a számban jelent meg cikk a pápai Esterházy-portrékról.²

Cennerné Wilhelmb Gizella a gyűjtéstörténetet is felvázolta – már 1895-ben került a frissen alapított Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe „ősgalériának számító” képsorozat, a lombardiai születésű, de Pozsonyban letelepedő Enea Lanfrancioni (1850–1895) gyűjteményéből; tragikusan korai halála után a magyar kormány vásárolta meg e festményeket. A nagy gyarapodás időszaka a második világháborút követő évek voltak, a sérüléseket szenvedett kastélyépületekből jelentős anyagok kerültek az akkor már a Magyar Nemzeti Múzeum részét képező Történelmi Képcsarnokba.

Két hivatal is foglalkozott a műtárgyak múzeumba mentésével, az Elhagyott Javak és a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztossága, amelyek egy idő után egyesültek. A Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosságának munkatársai Fügedi Erik vezetésével sorra járták a kastélyokat, és szállították a képegyütteseket a múzeumba. Többségében sérült, nem ritkán kimondottan rossz állapotú festmények voltak, restaurálásuk sok idő elteltével, lassú folyamat eredményeképpen történt meg. (E tekintetben,

[1] Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. MNG 1988. márc.–aug. Szerk.: Buzási Enikő.

[2] Cennerné Wilhelmb Gizella: A Magyar Nemzeti Múzeum ősgalériái. A százéves Történelmi Képcsarnok gyűjteményeiből. In: *Folia historica* 11. 1983. 7–39.

a restaurálások miatt is fontos volt az 1988-as kiállítás.) Az ábrázoltak azonosítása hasonlóképpen évtizedek kutatómunkájával valósult meg.

a pápai
rekonstrukció
és a restaurátori
munka
eredményeképpen
a kastélyban
jelenleg látható
képösszeállítás
sok szempont,
valamint a források
figyelembevételével
történt,
de mégiscsak egy
új rekonstrukció

¶ Az 1940-es évek végén kerültek be a Képcsarnokba a pápai és tatai Esterházy családi arcképek. A pápai kastély Esterházy-ősgalériáinál a leltárak sem tudtak teljes mértékben segítséget nyújtani azonosításukhoz. A Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került anyagban vannak egész alakos, reprezentatív helyiségekben elhelyezett festmények és ovális keretbe komponált, köriratos portrék, amelyeket a korábbi vagy egykorú rézmetszetek ábrázolásaihoz hasonlított Cennerné Wilhelm Gizella. A pápai rekonstrukció és a restaurátori munka eredményeképpen a kastélyban jelenleg látható képösszeállítás sok szempont, valamint a források figyelembevételével történt, de mégiscsak egy új, 21. századi ősgaléria-rekonstrukció.

a pápai ágból vált
ki a tatai grófi
ág a 18. század
közepén, a Kuny
Domokos Múzeum
családi arcképeinek
legkorábbi
darabjai is ekkor
készülhettek,
de csak egy részük
származott
a kastélyból, más
részük egykori
tulajdonosa
a piarista rend
volt, amely tatai
letelepedését az
Esterházy család
pártfogásának
köszönhette

¶ A tatai Esterházy-portrék a Kuny Domokos Múzeum gyűjteményében található. Az Esterházy család hercegi ágának Fraknón és Kismartonban (Forchtenstein, Eisenstadt) őrzött ősgalériáit a magyar anyag legjelentősebbjeiként tartja számon a szakirodalom.³ Mellettük már említettük az ifjabb fraknói grófi ág egykori birtokközpontjában, a később barokk kastélyként újjáépített pápai várban ma ismét látható családi portrékat. A pápai ágból vált ki a tatai grófi ág a 18. század közepén, a Kuny Domokos Múzeum családi arcképeinek legkorábbi darabjai is ekkor készülhettek, de csak egy részük származott a kastélyból, más részük egykori tulajdonosa a piarista rend volt, amely tatai letelepedését az Esterházy család pártfogásának köszönhette. A tatai rendház refektóriumában függő portrék – Buzási Enikő megfogalmazása szerint – kegyúri arcképgalériát alkottak. Több alkotótól származnak, nem is egy időben készültek, előfordul közöttük másolat is. A képsorozat nem az elődökről, ősökrol emlékezik meg, hanem a támogatókról: egyfajta tiszteletadás ez számukra.

¶ A pápai Esterházy-portrék 18. századi kiegészítései a fraknói előképek mintájára készültek.⁴ A fraknói portrégaléria az Esterházy-képegyüttesek közül kétségtelenül a legismeretebb, és nem meglepő a mintaadó jelentősége. Számos leírását ismerjük, de a biedermeier és Vormärz idején különösen

[3] Buzási Enikő:
Az Esterházyak
családi arcképei.
In: A Kuny
Domokos Múzeum
gyűjteményei 3.
Tata 1999.

[4] Cennerné
Wilhelm Gizella:
A portré és a magyar
nemesi társadalom.
In: Főúri ősgalériák,
családi arcképek
a Magyar Történelmi
Képcsarnokból. MNG
1988. márc.-aug.
Szerk.: Buzási Enikő,
26–34.

megnőtt az érdeklődés a múlt emlékeit őrző, romantikus várak, kastélyok és romok iránt. Az utazási kedv és lehetőségek kiterjedtebbé válásával az úti beszámolók, útleírások, topográfiai művek mennyisége is gyarapodott. 1805-ből származnak Rainer főherceg naplószerű feljegyzései, *Ausflug nach Forchtenstein, den 25., 26. und 27. September 1805* címmel.⁵

¶ „Először végigjártuk a vár valamennyi szobáját, a csupa egymásba nyíló termeket, melyeknél a legcsekélyebb felosztás sem fedezhető fel. A helyiségek igen egyszerűek, falaikat az Esterházy család régi családi arcképei díszítik, Attilától és a magyar hadvezérektől kezdődően egészen a 18. évszázadig; csupa ősrégi, értéktelen, de a ruhaviselet és a különös arcok miatt figyelemre méltó festményekről van szó. Egy félreeső első emeleti szobában különösen felhívták figyelmemet egy Esterházy grófnőt ábrázoló arcképre, akit néhány száz évvel ezelőtt kegyetlen férje parancsára állítólag élve falaztak be a vár nagy tornyába. Azt a szóbeszédet hallani, hogy az éjjeli órában gyakorta szellemként járja a vár termeit, és abban a bizonyos szobában ül, ezért még most sem veszi senki a bátorságot, hogy e helyiségben vagy közelében töltse el az éjszakát. Sőt sokan esküsznek arra, hogy már többször is látták őt, ez pedig gyakran a legmulatságosabb jelenetekre adott alkalmat.”

¶ Különösen érdekes, hogy az ősgaléria festményeit értéktelennek, de a ruhaviselet és a különös arcok miatt figyelemre méltónak találta a főherceg.

¶ Julia Pardoe a *The City of the Magyar or Hungary and its Institutions in 1839 and 1840* című művében leírja, hogy a díszterem kárpitozott falán függtek az elhunyt Esterházyak portréi. Ezt követően egyenként le is írja az „időviselte” portrékat és ábrázoltjaikat, ő azonban, eltérően Rainer főhercegtől, elragadtatottan értékeli a Fraknón látottakat.⁶

¶ A vár jelenlegi kiállításán a termek sorában folyamatosan elhelyezve találjuk a képeket, így az egykori egyetlen teremben történő elhelyezést nem rekonstruálták.

¶ A kismartoni Esterházy-kastélyban „a nagyteremben az összes magyar király, az elsőtől az utolsóig, életnagyságú alakja látható, alatta pedig az Esterházy család tagjai napjainkig, az alakok között a herceg 18 kastélya van megörökítve.”⁷ Itt sem

a helyiségek igen egyszerűek, falaikat az Esterházy család régi családi arcképei díszítik, Attilától és a magyar hadvezérektől kezdődően egészen a 18. évszázadig; csupa ősrégi, értéktelen, de a ruhaviselet és a különös arcok miatt figyelemre méltó festményekről van szó

[5] Gerald Schlag: Eine Beschreibung der Burg Forchtenstein aus dem Jahre 1805. Aus dem Reisetagebuch Erzherzog Rainers. In: *Urgeschichte-Römerzeit-Mittelalter. Materialien zur Archäologie und Landeskunde des Burgenlandes II. Mit kultur- und naturwissenschaftlichen Beiträgen. Festschrift Alois J. Ohrenberger.* (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland Band 71., Eisenstadt 1985, 249–254. A kézirat az ÖNB gyűjteményében található.

[6] Pardoe, 390. o.

[7] G. Gyórfy Katalin: *Kultúra és életforma a XVIII. századi Magyarországon* (Idegen utazók megfigyelései). In: *Művészettörténeti füzetek* 20. Akadémiai Kiadó, Budapest 1991. 99.

az egykori leírásnak megfelelően láthatók ma már a képek. Eszterháznál viszont képtárat alakítottak ki a földszinten, a képgyűjtemény 348 darabból állt.⁸

az a megrendelői hozzáértés és kifinomult igényesség, ami a kincstári ötvöstárgyak beszerzését jellemezte, a képzőművészeti alkotásokra már nem terjedt ki

¶ A portrészorozatok tehát többféle összeállításúak és elhelyezéseik lehettek. Esterházy Pál és Fraknó esetében érdemes az ősgalériaképek és a kincstár anyagát összehasonlítani. Az a megrendelői hozzáértés és kifinomult igényesség, ami a kincstári ötvöstárgyak beszerzését jellemezte, a képzőművészeti alkotásokra már nem terjedt ki.⁹ A gyűjtés elsősorban az előbbiekre irányult, és „Esterházy azzal, hogy reprezentációjába emelte a »képtárat«, mint gyűjteményi formát, a megvalósítás mindenfajta esetlegessége mellett is, hazai környezete számára egy új mintát adott, jóllehet az gyűjtői perspektívaként csak évtizedekkel később teljesedett ki.”¹⁰ Az Esterházy család képsorozatai, elsősorban a fraknói, mintaadó szerepe az 1700-ban elkészült Trophaeum, a család történetét bemutató kiadvány egyes illusztrációin is nyomon követhető.¹¹

AZ ALKOTÓK ÉS A MINTÁK

¶ A fraknói ősgalériával kapcsolatban két nevet ismerünk: Petrus az 1700-ban Bécsben Esterházy Pál által kiadott Trophaeumban ábrázolt Esterházy családtagok Jacob Hermundt és Jacob Hoffmann által rézbe metszett egész alakos képeinek rajzolója, Esterházy Pál udvari festője volt. Veith Kissler, a másik fraknói udvari festő Petrus társa volt a családi ősgaléria megfestésében, és készített Esterházy Pál haditetteit megörökítő képet is.

¶ A pápai ősgaléria egyes képei esetében ismert Oswald Ferdinánd neve, aki a Dorffmaistert megelőző művészgeneráció Pozsonyban és Sopronban működő arcképfestője volt. 1737-ben dolgozott Pápan, az 1740-es évek közepéről ismerjük tőle Krug Nándor soproni kereskedőnek és családjának arcképét, tehát ekkor már ismét a városban működött. Ugyancsak Páparól ismerjük Johann Michael Millitz (1725–1779) nevét, akinek életéről meglehetősen kevés adat maradt fent, annál több művét ismerjük. Annyit lehet tudni, hogy Martin van Meytens (1695–1770) bécsi udvari festő tanítványa volt.

[8] Uo. 88., 673. jegyz.

[9] Buzási Enikő: Vonzások és választások a gyűjtő Esterházy Pál mecenatúrájában. In: Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata életpálya a politika és a művészet határvidékén. Szerk.: Ács Pál. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2015. 117–149.

[10] Uo. 149.

[11] Buzási Enikő: Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a Trophaeum metszeteiben. In: Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2000/3. Szerk.: Mikó Árpád, Sinkó Katalin, 411–424.

Generosus Animus Virtutis Vehiculum est. 71.

Generosa ac Magni
fi de Szerdahel, ex
de Galanta Iudicis
Anno Do

fica Com Ursula Der
Com Nicolai Estoras
Curia & Anna Conlors.
anni abas.

¶ Benjamin Block (1631–1690), a lübecki művészcsaládból származó festő Fraknón található Esterházy Pál-portréja magyarországi megrendelése között a legkorábbiak közé tartozott. Az egész alakos képmás a családi portrészorozatok megoldásait alkalmazza egészében és részleteiben egyaránt: a felirat, a padlóburkolat mintázata, a háttér drapériája, az ábrázolt beállítása, öltözéke, mellette kutyája (ez a motívum inkább a női képmásokon fordult elő). A fraknói portré arcábrázolása a merev, kifejezéstelen vonásokkal éles ellentétben áll a debreceni Déri Múzeum ugyancsak Esterházy Pált ábrázoló, korábban Mátyóki Ádámnak tulajdonított Block-mellképével. Ez utóbbi az élénk, figyelmes tekintetű, karakterisztikus arccal, könnyed, mégis részletgazdag, erőteljes ábrázolásmóddal sokkal képzetesebb, tehetségesebb festőt mutat. A Déri Frigyes által 1916-ban egy bécsi gyűjtőtől vásárolt mellkép és a fraknói egész alakos portré között feltűnő és elgondolkodtató a különbség: vajon az ősi helyszín, az archaikus képtípus, a már meglévő képek stílusa befolyásolta Blockot az ősgaléria-kép megfestésénél?

csak a képsorozatok
19. századi
kiegészítése
és bővítése során
kerültek ismert festők
az alkotók közé

¶ Meglehetősen kevés adat van tehát a birtokunkban még a leg híresebb ősgalériák alkotóiról is. Csak a képsorozatok 19. századi kiegészítése és bővítése során kerültek ismert festők az alkotók közé.

¶ A Trophaeum elemzése kapcsán említi Buzási Enikő az Esterházyak múltteremtő szándékát, a fiktív ősök felvonultatását a család mindenkori kiválóságának igazolására.¹² „Esterházy felfogásában végig a 17. század folyamán komoly formában élt a honfoglalás kori nemzetségektől való »egyenes ági« leszármazás fikciója. Ezért a magyar történelem egészét felölelő s annak jelentősebb alkalmihoz és személyiségeihez szorosan kapcsolódó családtörténet öntudatos megállapításait Esterházynek ősei történeti szerepébe és kiválóságába vetett hite, valamint a nemesi őskultusz sajátos műltszemlélete együttesen formálta.”¹³ Adott esetben ez nemcsak a vezérek mint ősök ábrázolásaiban mutatkozott meg, de a királyportrék sorában is, mint például Kismartonban.

[12] Uo. 424.

[13] Uo. 424.

¶ Péter Katalin úgy vélte, hogy az első egész alakos ősgalériaképeket a megrendelők külföldi mintára készítették el itthon.

A magyarországi ősgalériákat időben megelőzve több ilyen külföldi mintaként feltételezhető képsorozat ismert. Ilyen például a jelenleg a csehországi Cheb (Eger) múzeumában őrzött Wallenstein-portrégaléria. Ennek kapcsán a szakirodalom kiemeli, hogy uralkodói példát követve jött létre.¹⁴ 1983-ban a prágai Wallenstein-palotából 17 portré került a chebi múzeumba. A családi portrégaléria a prágai palota inventáriumában is szerepelt. A képek a fogadóteremben függtek, majd a padlásra számúzták őket, míg végül 1983-ban a végső pusztulás határán találtak menedékre Chebben. Restaurálásuk azonnal megkezdődött, ennek során sikerült jó néhány festmény mesterét is azonosítani.

[14] *The Wallenstein Portrait Gallery in the Cheb Museum. A Catalogue of the Permanent exhibition, Cheb, 1999.*

- ¶ A Wallensteinek nem csupán egy ősi cseh nemesi család voltak, spanyol grandok, magyar mágnások, az alsó-ausztriai és bajor nemesség képviselői, a Német–Római Birodalom birodalmi ülésének tagjai kerültek ki közülük, sőt még az angol Lordok Házában is ült a Walston családból valaki, aki persze cseh eredetű volt, nevét és címerét a Wallensteinektől származtatta.
- ¶ A csehországi családi portrégalériák között számos olyan akad, amelyekről vannak ismereteink a források alapján, maguk a művek azonban elpusztultak, de a ránk maradtak jelentős része is még mindig rossz állapotban van, és restaurálásra szorul. Ugyanakkor az uralkodói portrék többsége jól dokumentált, és tájékozódási pontul is szolgál a főúri képgalériák kutatásához. Ez utóbbiak esetében a megbízók többnyire helyi művészeket alkalmaztak, akik általában ismeretlenek maradtak számunkra. Az ábrázolt társadalmi státusa, történeti helyük meghatározta a külsejüket, öltözköket.
- ¶ A családi portrégaléria alapján, mint egy családi album, krónika lapjain a család történetét vissza lehetett követni a messzi múltba, akár olyan ősökkel, akiknek a léte történetileg nem is volt igazolható. A portrégalériák az uralkodói képmásorozatok mintájára formálódtak, ugyanazokkal a kompozíciós elemekkel – épületrészletek, drapéria a háttérben, a kontrasztban álló ábrázolt kissé alulnézetből bemutatva, mintha egyfajta színpadon állna. Ugyanakkor a családi portrégalériák uralkodói képmásokat is tartalmaztak, ez a család lojalitását is kifejezte. Jindřichův Hradec (Neuhaus) kastélyában

a családi
portrégalériák
uralkodói
képmásokat is
tartalmaztak,
ez a család
lojalitását is
kifejezte

Lukasz Opaliński képmása, 1640
Czartoryski Múzeum, Kraków

az idők folyamán
sérült vagy
elpusztult korábbi
képeket újabbakkal
pótolták, és ha
szükségesnek
tartották, akkor
magukat az
elődöket is
pótolták vagy
bővítették körüket
újabb portrékkal,
amennyiben úgy
vélték, valamely
fontos (vagy
később fontossá
vált) személyiség
kimaradt
a sorozatból

a 16. század végén a cseh uralkodók 58 portróját őrizték a családi portrégaléria képei mellett. Ez az anyag folyamatosan bővült az évszázadok során. A családi portrégalériák a portréműfaj sajátos típusát képviselik. Az idők folyamán sérült vagy elpusztult korábbi képeket újabbakkal pótolták, és ha szükségesnek tartották, akkor magukat az elődöket is pótolták vagy bővítették körüket újabb portrékkal, amennyiben úgy vélték, valamely fontos (vagy később fontossá vált) személyiség kimaradt a sorozatból. Épp ezért nem mindig datálható pontosan az egyes képmások, amit tovább nehezít a festésmód, a stílus és a komponálásmód archaizmusa, nagyon lassú változása. Előfordul az is, hogy csak a későbbi másolatok révén lehet ismeretünk a korábbi eredetiről. És persze léteznek fiktív portrék is, ahogy ezt a magyarországi anyagban is jól láthatjuk.

¶ Egy másik nagyon fontos és jelentős csehországi ősgaléria a mikulovi (Nikolsburg) Dietrichstein családi portrészorozat. A főnemesi család Karintiából származott, a nikolsburgi ág 1624-ben kapott német-római birodalmi hercegi rangot. Adam von Dietrichstein (1527–1590) számára II. Miksa császár adományozta a nikolsburgi birtokokat 1572-ben. Az ő unokája kapott grófi rangot 1612-ben, és nagybátyja, Franz von Dietrichstein (1570–1636) olmützi püspök 1624-ben hercegi rangra emelkedett. A mikulovi vármúzeumban, az egykori családi birtokon látható állandó kiállításon a Dietrichstein családi portrégaléria. A legkorábbi portrék 17. századiak, egész alakos képmások, a szokásos kellékekkel és kompozíciós megoldásokkal, a képek alsó részén elhelyezett többsoros feliratokkal, amelyek az ábrázolttal kapcsolatos legfontosabb információkat tartalmazzák. Míg a Wallenstein-galéria képein több esetben is térképformátum jelenik meg, a mikulovi képmások inkább a magyarországi ősgalériák megoldásaival rokoníthatók. A viselet jellegzetességei, részletei nemcsak a portrék készülésének korára vonatkozóan szolgálnak információval, hanem a megbízók társadalmi státusára, rangjára, cselekedeteire, élettörténetére vonatkozóan is.¹⁵

¶ A lengyelországi portrégaléria anyagban is találunk mintákat, párhuzamokat az ismert magyarországi képsorozatokhoz.

[15] Zora Wörgöter „Mikulov Town” in „Discover Baroque Art”, Museum With No Frontiers, 2020. http://baroqueart.museumwnf.org/database_item.php?id=monument:BAR;cz;Mon11_H;1;en.

Ezt a hasonlóságot Cennerné Wilhelmb Gizella is kiemelte az 1988-as kiállítási katalógus tanulmányában.¹⁶ A lengyel nemesi őskultusznak erős alapot adott a 16–18. század időszakában a szarmatizmus koncepciója. A lengyelek számára a szarmatáktól való származás a barokk kultúra uralkodó ideológiája volt. A 17. századi irodalom bizonyos művei szolgáltatták a kiindulópontot, de korábbi kiadványok is, mint például a Jagello Egyetemen oktató Maciej Miechowita 1517-ben megjelent értekezése az „európai és ázsiai Szarmatiáról” (Tractatus de Duabus Sarmatiis). Ezek az írások hatással voltak a viselet elemeire, a hajviseletre, a fegyverekre, és nemcsak a Lengyel–Litván Unió területén, hanem Erdélyben és a Habsburg Birodalom egyes részein is. Bár a lengyel felvilágosodás elvetette a szarmatizmus koncepcióját, a romantika újra felfedezte magának. A szarmatizmus a sajátos viselet mellett egyfajta életmódot is jelentett. Mind a viselet, mind a szokások terén sok hasonlóság mutatkozott a korszak magyarországi, különösen erdélyi kultúrtörténetével. Az ősök erényeinek és hősi cselekedeteinek tisztelete is fontos része volt a szarmatizmus kultúrájának, és ez megmutatkozott a képzőművészet terén is, konkrétan a portrégalériákban.¹⁷ Ezekből ma már eredeti helyükön és elhelyezésükben keveset találunk, de a múzeumi gyűjteményekben gazdag anyag őrződött meg.

az ősök erényeinek és hősi cselekedeteinek tisztelete is fontos része volt a szarmatizmus kultúrájának, és ez megmutatkozott a képzőművészet terén is, konkrétan a portrégalériákban

[16] Lásd 4. lj., 28.

[17] <https://culture.pl/en/article/majors-sashes-portraits-how-did-polish-sarmatians-live>.

¶ A portrémegrendeléseknél mind a megrendelő, mind a festő részéről szükség volt az utazások során összegyűjtött ismeretekre és tapasztalatokra. Ezeknek a forrásai lehettek még azonban a főúri könyv- és metszetgyűjtemények, általában véve a korszaknak a reneszánsz híres emberek képmásait tartalmazó kiadványainak mintájára létrejött grafikai portrészorozatai. 1646-ban az Augsburgból Bécsbe költöző Elias Widemann (1619–1652) százlapos rézmetszetsorozatban örökítette meg az ausztriai főnemesi és nemesi családok tagjait. 1652-ben egy újabb, hasonló sorozat jelent meg, ezúttal magyarországi szereplőkkel, *Illustrissimum Hungariae Heroum Icones* címmel. Widemann metszetarcképei később festmény formájában is elkészültek, több változatban is. Ezek a képmások jelentős hatást gyakoroltak a családi portrészorozatok készítőire.

¶ Később is fontos maradt a grafika műfaja, olyannyira, hogy az 1700-ban elkészült *Trophaeum* családtörténeti kiadványként¹⁸ részben a *Mausoleum*¹⁹ egyes lapjait követi, valamint a fraknói ősgaléria festményeit. A *Trophaeum*nak volt külföldi mintája is: az 1618-ban készült *Fuggerorum et Fuggerarum*, valamint Hadrianus Barlandus *Ducum Brabantiae Chronica* című, Antwerpenben 1600-ban megjelent munkája, amely a főhercegi pár, Albert és Izabella megrendelésére készült. Barlandus krónikája megtalálható volt a fraknói könyvtárban.

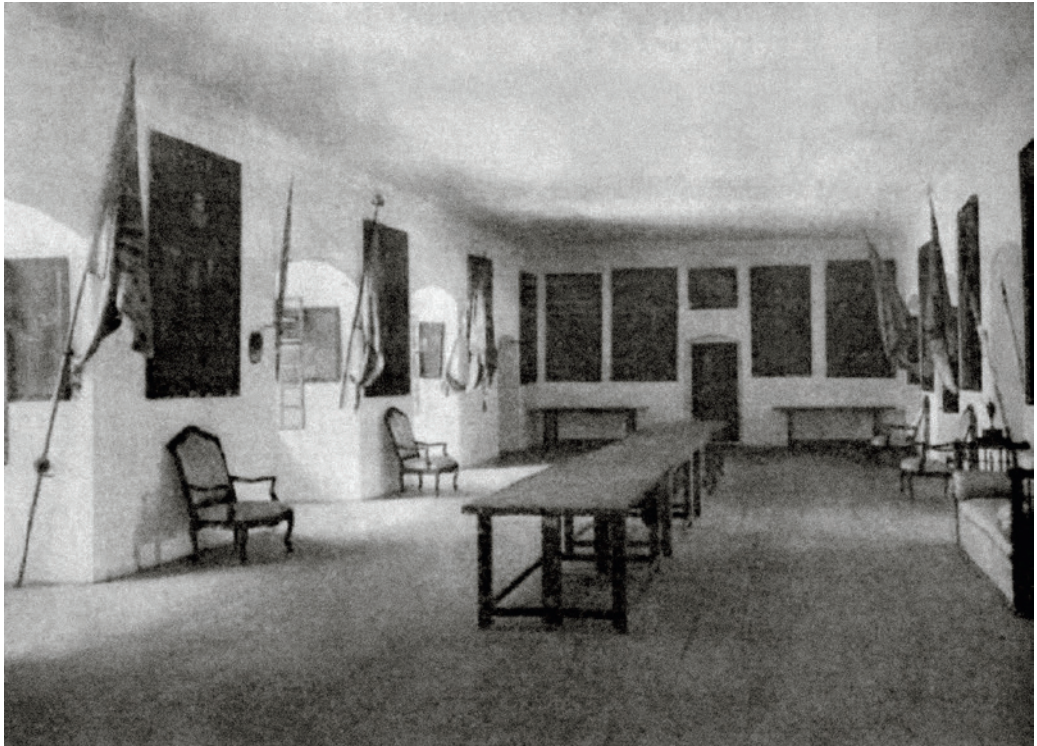
[18] Buzási 424.

[19] A *Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni Apostolici regum et primorum militantis Hungariae ducum* néven ismert kötet, 1664-ben adatta ki Nürnbergben gróf Nádasdy Ferenc országbíró saját költségén és saját ajánlásával.

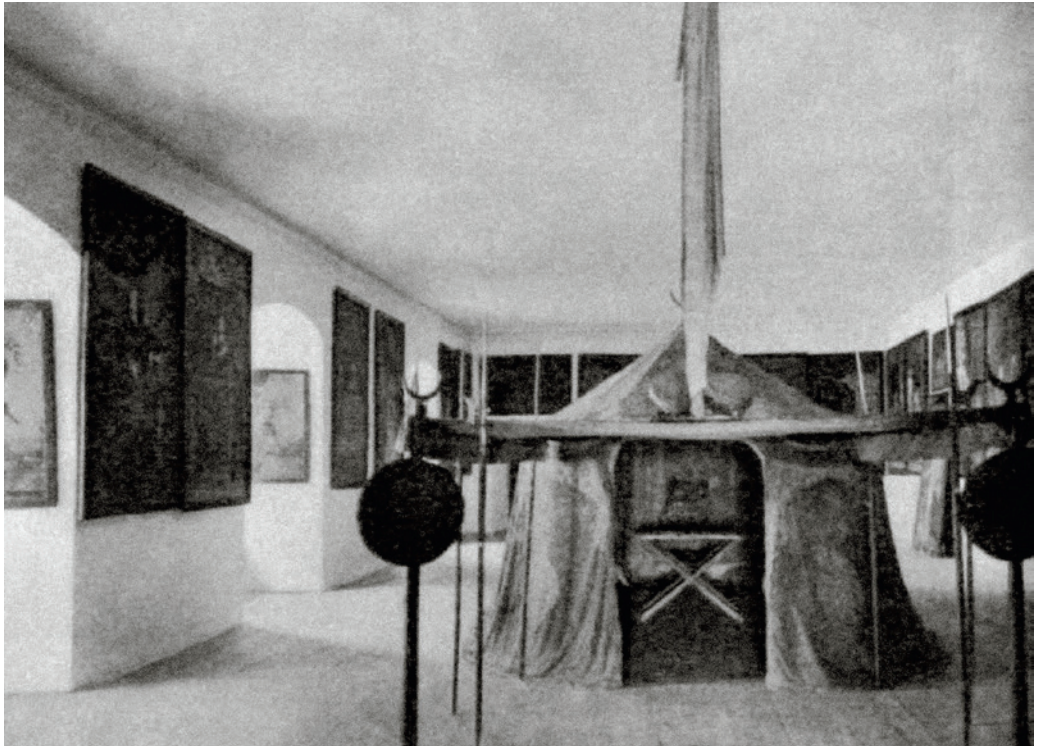
¶ Mi teszi az ősgalériát speciális műfajjá? A képek maguk, a feladatuk vagy az elhelyezésük? Több-e, mint egy családi portrészorozat? Mivel viszonylag kevés ilyen képgaléria maradt meg eredeti helyén, eredeti formájában, óvatosan lehet csak következtetéseket levonni. Az kétségtelen, hogy a 16. századtól használtak vagy kialakítottak olyan termeket, helyiségeket a főúri rezidenciákban, amelyekben a családi képmásokat helyezték el. Az is kétségtelen, hogy ezt az uralkodói portrégalériák mintájára tették, lényegében ugyanazzal a szándékkal, mint azok, vagyis a család múltja, jelentősége bemutatása céljából. Az ábrázoltak köre az évszázadok során bővült, a meglévő festmények mellé folyamatosan újabbak kerültek, hiszen a családtörténet többnyire folyamatos volt. Vannak azonban példák, ilyen a pápai Esterházy-ősgaléria vagy a parnói és betléri, csak hogy az ismertebbeket említsük, ezek alapján arra következtethetünk, hogy az ősgaléria ma ismert műfaja valójában a 19. század terméke. Ahogy Pápán ekkor alakították ki az „Ősök Csarnokának” nevezett portrégalériát, és akkor nyerte el jó ideig végsőnek tekinthető elrendezését, úgy máshol is a 19. században alakították ki hasonló termeket, és akkor állították össze az ősgalériákat.

vannak
azonban példák,
ilyen a pápai
Esterházy-ősgaléria
vagy a parnói és
betléri, csak hogy
az ismertebbeket
említsük, ezek
alapján arra
következtethetünk,
hogy az ősgaléria
ma ismert műfaja
valójában
a 19. század
terméke

¶ A 1988-as kiállítás és katalógusa a portrék bemutatásánál és közzétételénél elsősorban arra összpontosított, hogy maga a műfaj miként változott, illetve egyáltalán az anyag áttekinthetése volt a cél. Csak néhány szó esik arról, még a rekonstruálható portréegyüttesek esetében is, hogy hol és milyen módon voltak elhelyezve. A legjelentősebb együtteseket már a Nemzeti Múzeum is gyűjtőktől vásárolta meg, a későbbiekben pedig, ahogy Rózsa György fogalmazott a katalógusban,

Ősök terme a frasnói várban
Balogh Rudolf felvétele

Ősök terme a frasnói várban
Balogh Rudolf felvétele

„ősgaléria-töredékek” kerültek a gyűjteménybe. Ő már a házaspárok portrédárjait is ilyenekként tartotta számon.

¶ Nagyon nehéz és még rengeteg munkát igénylő feladat e képmások alapján az esetleges egykori portrégalériákat rekonstruálni, és valószínűleg nem is minden esetben lehetséges. A Magyar Nemzeti Galéria és vidéki múzeumok gyűjteményeibe is kerültek portrék, amelyek egykor családi képegyütteshez tartozhattak. Ha az ősgaléria-katalógusban közzétett műtárgyak származási adatait vizsgáljuk, legnagyobb részük a Lanfranconi-gyűjteményből, illetve a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztossága révén került be a múzeumba, előfordul családi letét is (Csáky család), illetve a nádasdladányi Nádasdy kastélyból 1945-ben a Nemzeti Múzeumba szállított és 1969-ben megvásárolt Nádasdy-portréanyag képvisel sajátos provenienciátörténetet.

szerencsére megmaradtak csaknem egykorú leírások, ezek alapján a nádasdladányi Ősök Csarnoka, a 19. század végének sajátos múltteremtési kísérlete így áll előttünk

¶ Ez utóbbi a legkiválóbb példája a 19. századi ősgaléria-teremtésnek – nem véletlen, hogy a kastély építése és a portréegyüttes kialakítása csaknem egy időben történt az Andrássyak betéleri építkezésével és az ottani portrégaléria kialakításával. Szerencsére megmaradtak csaknem egykorú leírások, ezek alapján a nádasdladányi Ősök Csarnoka, a 19. század végének sajátos múltteremtési kísérlete így áll előttünk:

¶ „Az Ősök csarnokában a múlt századok alakjai tekintenek felénk. Életnagyságban sorakoznak egymás mellé már a 14-ik század jelesei, kik külön-külön, utódról-utódra magas állást foglaltak el: országbíró, nádor, püspök, horvát bán, – Clio feljegyezte őket a történelemnek, de vérbe mártá a tollát, midőn III. Ferencz nevét írta, ki a Wesselényi esküvésbe vonatva, lefejeztetett (1671.) és e szomorú jelenet is meg van örökítve kisebb képen, más teremben. (...) Báthory Erzsébet II. Ferencz nejét, Csejte vár szép asszonyát is itt látom, kinek hiúsága annyi áldozatot kívánt. Metternich herczegnő, a szép Forray grófnő és így tovább, mind külön érdekes alakok, kiknek családi czimerei felettük, vagy az ives ablakokon, színes üveglapokon ragyognak. Valódi heraldikai tanulmány e sok szép czimer, de legérdekesebb a Nádasdyaké, melynek legendája, hogy IV. Béla a tatárpusztítás alatt nádasban volt elrejtve, mit csak egy Nádasdy tudott, ki más hiányában, vad réczével

táplálá a királyt, őt ez által az éhhaláltól mentve, – és ezt jelzi a jutalmul kapott czimerében a »nadasból felrepülő vad récze« – alatta e szép jelmonddal: »Si Deus pro nobis, quis contra nos?«”²⁰

¶ A múltteremtés, a családi nagyság és ősiség igazolása és bemutatása családi portrégalériák egykor létező és fiktív alakjai által nemcsak az Esterházyak 17. századi törekvése volt. A 19. század főnemesei folytatták ezt a hagyományt, megte-remtve annak kereteit és formáját, saját koruk ízlése szerint.

[20] Vértessyné-Maklalfalvy Gizella: Hópelyhek. Beszélyek és utelírások. Székesfehérvár, 1893. 92–100. Közölve Sisa József: Kastélyéptészet és kastélykultúra Magyarországon a historizmus korában. Akadémiai doktori értekezés, Budapest, 2004. 206.

Irodalom

- Az Esterházy család és a magyarországi művelődés. Képek és szövegek a XVII–XIX. századból. Válogatta, szerkesztette, az előszót írta: Knapp Éva–Tüskés Gábor, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2013
- Az Esterházy család fraknoi ágának művészei és mesterei a 17. században. Összeáll. és a bevezetőt írta Koppány Tibor. In: *Ars Hungarica*, 37. évf. 4. sz., 2011. 93–109.
- Buzási Enikő: Az Esterházyak családi arcképei. In: *A Kuny Domokos Múzeum gyűjteményei* 3. Tata 1999
- Buzási Enikő: Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a Trophaeum metszeteiben. In: *Történelem-kép. Szemlvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Szerk.: Mikó Árpád–Sinkó Katalin. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3. 411–424.
- Cennerné Wilhelmb Gizella: A Magyar Nemzeti Múzeum ősgalériái. A százéves Történelmi Képcsarnok gyűjteményeiből. In: *Folia Historica* 11. 1983. 7–39.
- Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén. Szerk.: Ács Pál. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2015
- Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. MNG 1988. márc.–aug. Szerk.: Buzási Enikő
- Körner, Stefan–Kopp, Margit: Die Bilderwelten des Fürsten Paul I. Esterházy. In: „Ez világ, mint egy kert...”: *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. Szerk. Bubryák Orsolya, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet–Gondolat Kiadó, Budapest 2010, 215–248.
- Mithay Sándor: Esterházy-portrék Pápán. In: *Folia Historica* 11. 1983. 42–53.

